

p -ADSKA ANALIZA I PRIMJENE

1. UVOD

Definicija 1.1. *Neka je K polje. Funkcija $|\cdot| : K \rightarrow \mathbb{R}$ se zove apsolutna vrijednost ako za sve $x, y \in K$ vrijedi:*

- 1) $|x| \geq 0$ i $(|x| = 0 \iff x = 0)$
- 2) $|xy| = |x| \cdot |y|$
- 3) $|x + y| \leq |x| + |y|$ (nejednakost trokuta).

Npr. funkcija $|\cdot| : \mathbb{Q} \rightarrow \mathbb{Q}$ dana formulom

$$|x| = \begin{cases} x & \text{ako je } x \geq 0 \\ -x & \text{ako je } x < 0 \end{cases}$$

naziva se standardna apsolutna vrijednost. Koristili ste ju za definiciju nekih osnovnih pojmova iz realne analize kao što su limes, konvergencija, Cauchyjev niz... Kad malo detaljnije pogledate koja svojstva od $|\cdot|$ se koriste u dokazima, vidjet ćete da su to svojstva 1)-3) iz definicije apsolutne vrijednosti pa se možemo zapitati postoje li možda neke druge (nestandardne) apsolutne vrijednosti na $\mathbb{Q}$? Ako postoje, kako bi izgledala analiza koja bi bila bazirana na njima?

Uskoro ćemo vidjeti da je odgovor na prvo pitanje potvrđan, postoje takozvane p -adske apsolutne vrijednosti. Analiza koja se bazira na njima se zove p -adska analiza. Zanimljivo je što su ideje koje susrećemo u p -adskoj analizi slične idejama iz realne analize iako je priroda, odnosno motivacija iza ovih teorija potpuno različita (npr. realna analiza je vezana uz modeliranje fizikalnih fenomena dok se p -adska analiza primjenjuje u teoriji brojeva). Nakon što obradimo osnovne pojmove iz teorije primjenit ćemo ih na neke konkretne probleme iz teorije brojeva (neke diofantske jednačbe i Skolem-Mahler-Lechov teorem).

Prisjetimo se prvo kako koristeći standardnu apsolutnu vrijednost na polju racionalnih brojeva možemo konstruirati polje realnih brojeva.

2. $\mathbb{R}$ KAO UPOTPUNJENJE OD $\mathbb{Q}$

Neka je $\mathcal{R} = \{(a_n)_n : (a_n)_n \text{ je Cauchyjev niz u } \mathbb{Q}\}$. Lako se vidi da je $\mathcal{R}$ zatvoren na operacije zbrajanja i množenja:

$$\begin{aligned} (x_n)_n + (y_n)_n &= (x_n + y_n)_n \\ (x_n)_n \cdot (y_n)_n &= (x_n y_n)_n. \end{aligned}$$

Kažemo da su dva niza $(x_n), (y_n) \in \mathcal{R}$ ekvivalentna, pišemo $(x_n)_n \sim (y_n)_n$, ako je $\lim(x_n - y_n) = 0$. Neka je $\mathbb{R} = \mathcal{R}/\sim$ skup klasa ekvivalencija Cauchyjevih nizova. Može se provjeriti da $\mathbb{R}$ uz operacije zbrajanja i množenja te prirodni uređaj (npr. $(x_n) \geq (y_n) \iff \lim(x_n - y_n) \geq 0$) zadovoljava aksiome polja realnih brojeva.

Ovaj postupak konstrukcije polja $\mathbb{R}$ iz polja $\mathbb{Q}$ se naziva upotpunjenje polja $\mathbb{Q}$ u odnosu na standardnu apsolutnu vrijednost. Na analogan način možemo konstruirati upotpunjenje polja $\mathbb{Q}$ u odnosu na bilo koju apsolutnu vrijednost, samo u svim definicijama i dokazima zamijenimo te dvije apsolutne vrijednosti.

Napomena. a) $\mathbb{Q} \subset \mathbb{R}$, $q \mapsto (q, q, \dots, q, \dots)$, $\mathbb{Q}$ je gust u $\mathbb{R}$

b) $|\cdot|$ možemo proširiti do apsolutne vrijednosti na $\mathbb{R}$, $|\cdot| : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, formulom $|(a_n)_n| := (|a_n|)_n$.

3. NEARHIMEDSKA APSOLUTNA VRIJEDNOST NA $\mathbb{Q}$

Definicija 3.1. Za apsolutnu vrijednost $|\cdot|$ na K kažemo da je nearhimedska ako uz nejednakosti trokuta vrijedi i “jača” nejednakost:

$$|a + b| \leq \max\{|a|, |b|\} \quad \forall a, b \in K.$$

Ako apsolutna vrijednost nije nearhimedska, kažemo da je arhimedska.

Neka je p prost broj. Za $n \in \mathbb{Z}$ s $\text{ord}_p(n)$ označavamo točnu potenciju od p koja dijeli n , tj. $p^{\text{ord}_p(n)} \mid n$. Npr. $\text{ord}_3(-12) = 1$. Za $\frac{a}{b} \in \mathbb{Q}$ definiramo

$$\left| \frac{a}{b} \right| = \begin{cases} 0 & \text{ako je } \frac{a}{b} = 0 \\ p^{-(\text{ord}_p a - \text{ord}_p b)} & \text{inače.} \end{cases}$$

Npr. $|\frac{7}{12}|_3 = 3$, $|p^{100}|_p = p^{-100}$.

Propozicija 3.2. $|\cdot|$ je nearhimedska apsolutna vrijednost na $\mathbb{Q}$. Naziva se p -adska apsolutna vrijednost.

Ako je $|\cdot|$ apsolutna vrijednost, onda je i $|\cdot|^\alpha$ apsolutna vrijednost za svaki $\alpha \in \mathbb{R}^\times$. Takve dvije apsolutne vrijednosti induciraju istu topologiju na K pa kažemo da su ekvivalentne.

Teorem 3.3 (Ostrowski). Svaka netrivialna apsolutna vrijednost na $\mathbb{Q}$ je ekvivalentna običnoj apsolutnoj vrijednosti ili p -adskoj apsolutnoj vrijednosti za neki prost broj p .

4. p -ADSKI BROJEVI I p -ADSKI CIJELI BROJEVI

Definicija 4.1. Upotpunjenje od $\mathbb{Q}$ u odnosu na $|\cdot|_p$ označavamo sa $\mathbb{Q}_p$ i zovemo polje p -adskih brojeva. Proširenje od $|\cdot|_p$ na $\mathbb{Q}_p$ označavamo sa $|\cdot|_p$. Skup

$$\mathbb{Z}_p = \{x \in \mathbb{Q}_p : |x|_p \leq 1\}$$

zovemo prsten p -adskih brojeva.

Napomena. Lako se provjeri da je skup $\mathbb{Z}_p$ zatvoren u odnosu na zbrajanje i množenje te da zadovoljava uobičajene aksiome prstena.

Kako “izgledaju” elementi od $\mathbb{Q}_p$ i $\mathbb{Z}_p$? Npr. znamo $\mathbb{Q} \subset \mathbb{Q}_p$ i $\mathbb{Z} \subset \mathbb{Z}_p$.

Prije nego što odgovorimo na ovo pitanje istražiti ćemo neka svojstva specifična za nearhimedske apsolutne vrijednosti.

Lema 4.2. Neka su $a, b \in \mathbb{Q}_p$. Ako je $|a|_p > |b|_p$ onda je $|a + b|_p = |a|_p$.

Proof. Iz nejednakosti trokuta i pretpostavke leme slijedi $|a + b|_p \leq |a|_p$. Imamo

$$|a|_p = |(a + b) - b|_p \leq \max\{|a + b|_p, |b|_p\}.$$

Kako je $|a|_p > |b|_p$ slijedi da je $|a|_p \leq |a + b|_p$ pa tvrdnja slijedi. $\square$

Lema 4.3. Neka su $x_1, \dots, x_n \in \mathbb{Q}_p$. Tada vrijedi

$$|x_1 + \dots + x_n|_p \leq \max\{|x_1|_p, \dots, |x_n|_p\}.$$

Proof. Koristeći nearhimedsku nejednakost trokuta, tvrdnja se dokaže indukcijom po n . $\square$

Lema 4.4. Neka je $K(s, r) = \{x \in \mathbb{Q}_p : |x|_p \leq r\}$ krug radijusa $r > 0$ sa središtem u $s \in \mathbb{Q}_p$. Tada je svaki $x \in K(r, s)$ središte tog istog kruga.

Proof. Neka je $x \in K(s, r)$. Pokažimo da je x središte tog kruga. Za $a \in K(r, s)$ vrijedi $|x - a|_p \leq \max\{|x - s|_p, |a - s|_p\} \leq r$. Obratno, neka je $a \in \mathbb{Q}_p$ takav da je $|x - a|_p \leq r$. Tada je $|s - a|_p \leq \max\{|s - x|_p, |x - a|_p\} \leq r$. □

Primjer. Neka su $a_0, \dots, a_n \in \{0, 1, \dots, p-1\}$. Tada je $|a_0 + a_1p + \dots + a_np^n|_p = p^{-i}$ gdje je i najmanji indeks za koji je $a_i \neq 0$. Npr. $|3 + 2 \cdot 3^2 + 1 \cdot 3^6|_3 = 3^{-1}$.

Propozicija 4.5. Neka je $(b_k)_{k \in \mathbb{N}_0}$, $b_k \in \{0, 1, \dots, p-1\}$. Tada je

$$(4.1) \quad \alpha = \sum_{k=0}^{\infty} b_k p^k \in \mathbb{Z}_p.$$

Proof. Promotrimo niz parcijalnih suma $c_n = \sum_{k=0}^n b_k p^k$ reda (4.1). Dokažimo da je taj niz Cauchyjev u odnosu na $|\cdot|_p$. Neka je $\epsilon > 0$ i neka je $n_0 \in \mathbb{N}$ takav da je $p^{-n_0} < \epsilon$. Za sve $m > n > n_0$ imamo

$$|c_m - c_n|_p = \left| \sum_{k=n+1}^m b_k p^k \right|_p = |p^{n+1}|_p \cdot \left| \sum_{k=n+1}^m b_k p^{k-n-1} \right|_p \leq \frac{1}{p^{n+1}} \cdot 1 < \epsilon.$$

Dakle, $\alpha \in \mathbb{Q}_p$. Budući da je $|c_k|_p \leq 1$ za sve k , $|\alpha|_p = \lim_k |c_k|_p \leq 1$, pa je $\alpha \in \mathbb{Z}_p$. □

Primjer.

$$\frac{1}{1+p} = 1 - p + p^2 - p^3 + \dots = 1 + p(p-1) + p^3(p-1) + \dots + p^{2k+1}(p-1) + \dots \in \mathbb{Z}_p.$$

p -adske znamenke broja $\frac{1}{1+p}$ su $(1, p-1, 0, p-1, 0, p-1, \dots)$.

Napomena. Primjetimo da za $\alpha \in \mathbb{Q}_p$ i $n \in \mathbb{Z}$ takav da je $|\alpha|_p \leq p^n$ vrijedi da je $p^n \cdot \alpha \in \mathbb{Z}_p$, pa je dovoljno istražiti kako “izgledaju” elementi iz $\mathbb{Z}_p$.

Vrijedi i obrat gornje propozicije, svaki element iz $\mathbb{Z}_p$ se može prikazati u obliku (4.1). No, da bi to dokazali trebaju nam još neke činjenice o $\mathbb{Q}_p$.

Propozicija 4.6. a) $\mathbb{Q}$ je gust u $\mathbb{Q}_p$.

b) $\mathbb{Q}_p$ je potpun (tj. svaki Cauchyjev niz u $\mathbb{Q}_p$ je konvergentan).

Proof. a) Neka je $\alpha \in \mathbb{Q}_p$, $\alpha = (a_n)_n$, gdje su $a_n \in \mathbb{Q}$ i neka je $\epsilon > 0$. Budući da je niz $(a_n)_n$ Cauchyjev, za dani $\epsilon > 0$ postoji $n_0 \in \mathbb{N}$ takav da je za sve $m, n \geq n_0$ vrijedi $|a_m - a_n|_p < \epsilon$. Neka je $\beta = (a_{n_0}, a_{n_0}, \dots, a_{n_0}, \dots) \in \mathbb{Q} \subset \mathbb{Q}_p$. Pokažimo da je $|\alpha - \beta|_p \leq \epsilon$. Po definiciji treba dokazati $\lim_n |a_n - a_{n_0}|_p \leq \epsilon$. Za $n > n_0$ vrijedi $|a_n - a_{n_0}|_p < \epsilon$ pa tvrdnja slijedi. b) Za vježbu. □

Napomena. Slično se pokaže da je $\mathbb{Z}$ gust u $\mathbb{Z}_p$.

Primjetimo da je za sve $x, y \in \mathbb{Z}$ i $m \in \mathbb{N}$

$$x \equiv y \pmod{p^m} \iff |x - y|_p \leq p^{-m}.$$

Motivirani time, za sve $x, y \in \mathbb{Z}_p$ i $m \in \mathbb{N}$ definiramo

$$x \equiv y \pmod{p^m} \iff \frac{x - y}{p^m} \in \mathbb{Z}_p.$$

(Dva elementa $x, y \in \mathbb{Z}_p$ su “blizu”, ako su kongruentni modulo “velikoj” potenciji od p .)

Koristeći ovu definiciju, činjenicu da je $\mathbb{Z}$ gust u $\mathbb{Z}_p$ možemo zapisati na sljedeći način.

Lema 4.7. Za svaki $\alpha \in \mathbb{Z}_p$ i za svaki $m \in \mathbb{N}$ postoji jedinstven $a_m \in \mathbb{Z}$ takav da je

$$\alpha \equiv a_m \pmod{p^m} \quad i \quad 0 \leq a_m \leq p^m.$$

Sada možemo dokazati obrat Propozicije 4.5.

Propozicija 4.8. *Svaki element $\alpha \in \mathbb{Z}_p$ se može na jedinstven način prikazati kao red*

$$\alpha = \sum_{k=0}^{\infty} b_k p^k,$$

gdje su $b_k \in \{0, 1, \dots, p-1\}$ za sve k .

Proof. Neka je $\alpha \in \mathbb{Z}_p$. Prema prethodnoj lemi postoji niz $(a_m)_m \in \mathbb{Z}$ takav da je $\alpha \equiv a_m \pmod{p^m}$ za sve m . Kako su $0 \leq a_m \leq p^m$, postoji niz $(b_m)_m$, $b_m \in \{0, 1, \dots, p-1\}$ takav da je $a_{m+1} = b_m p^m + a_m$. Lako se provjeri da je $\alpha = \sum_{k=0}^{\infty} b_k p^k$. $\square$

5. p -ADSKA ANALIZA

p -adska analiza je lakša od realne što zorno prikazuje sljedeća činjenica - nužan uvjet konvergencije reda u $\mathbb{Q}_p$ je i dovoljan.

Propozicija 5.1. *Neka je $(a_k)_{k=0}^{\infty}$ niz u $\mathbb{Q}_p$. Tada*

$$\text{red } \sum_{k=0}^{\infty} a_k \text{ konvergira} \iff \lim_k a_k = 0.$$

Proof. Pretpostavimo da $\sum a_k$ konvergira k $\alpha \in \mathbb{Q}_p$. Tada je za svaki $n \in \mathbb{N}$

$$a_n = \sum_{k=0}^n a_k - \sum_{k=0}^{n-1} a_k,$$

pa prelaskom na limes dobivamo $\lim a_n = \alpha - \alpha = 0$.

Pretpostavimo da je $\lim a_n = 0$. Neka je $\alpha_n = \sum_{k=0}^n a_k$ n -ta parcijalna suma reda $\sum a_k$. Pokažimo da je niz $(\alpha_n)_n$ Cauchyjev. Neka je $\epsilon > 0$. Tada postoji $n_0 \in \mathbb{N}$, takav da za svaki $k > n_0$ vrijedi $|a_k|_p < \epsilon$. Za sve $m, n \in \mathbb{N}$, $m > n \geq n_0$ vrijedi

$$|\alpha_m - \alpha_n|_p = \left| \sum_{k=n+1}^m a_k \right|_p \leq \max\{|a_{n+1}|_p, \dots, |a_m|_p\} < \epsilon.$$

Dakle, niz $(\alpha_n)_n$ je Cauchyjev pa tvrdnja slijedi iz potpunosti polja $\mathbb{Q}_p$. $\square$

Osim konvergencije, u p -adskoj analizi se ne moramo brinuti ni o redosljedu sumacije.

Propozicija 5.2. *Neka je $\sum_{k=0}^{\infty} a_k$ konvergentan red u $\mathbb{Q}_p$ i neka je σ bijekcija sa $\mathbb{N}_0$ u $\mathbb{N}_0$. Tada vrijedi*

$$\sum_{k=0}^{\infty} a_{\sigma(k)} = \sum_{k=0}^{\infty} a_k.$$

Proof. Neka je $S_m = \sum_{k=0}^m a_k - \sum_{k=0}^m a_{\sigma(k)}$. Treba dokazati da je $\lim_m S_m = 0$. Neka je $\epsilon > 0$. Odaberimo $n \in \mathbb{N}$ takav da je $|a_k|_p < \epsilon$ za sve $k \geq n$. Neka je n_0 takav da skup $\{\sigma(0), \sigma(1), \dots, \sigma(n_0)\}$ sadrži skup $\{0, 1, \dots, n\}$. Tada za svaki $m > n_0$, S_m sadrži samo elemente a_k čiji je indeks $k > n$, odnosno čija je apsolutna vrijednost manja od ϵ . Kako je prema nearhimedskoj nejednakosti trokuta zbroj takvih elemenata manji od ϵ , slijedi da je $|S_m|_p < \epsilon$ za sve $m > n_0$. $\square$

Posebno će nas zanimati redovi potencija,

$$f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k (x - x_0)^k,$$

gdje je $x_0, x_k \in \mathbb{Q}_p$ za sve k . Koristeći Propoziciju 5.1 možemo lako okarakterizirati područje konvergencije ovog reda. Vrijedi

$$f(x) \text{ konvergira na } K(x_0, p^{-m}) \iff \lim_k |a_k|_p p^{-mk} = 0.$$

Posebno, $f(x)$ konvergira na $\mathbb{Z}_p = B(0, 1)$ ako i samo ako $\lim_k |a_k|_p = 0$. Promotrimo skup redova potencija koji konvergiraju na $\mathbb{Z}_p$

$$\mathcal{O} = \left\{ \sum_{k=0}^{\infty} a_k x^k : a_k \in \mathbb{Z}_p \text{ za sve } k \geq 0, \lim_k |a_k|_p = 0 \right\}.$$

Lako se vidi da je ovaj skup prsten u odnosu na zbrajanje i množenje redova potencija. Također $\mathcal{O}$ sadrži polinome $\mathbb{Z}_p[x]$.

Red $f(x)$ ima konačno mnogo nultočaka koje su iz $\mathbb{Z}_p$. Gornja ograda za njihov broj se može odrediti iz apsolutnih vrijednosti koeficijenata reda koristeći sljedeći teorem.

Teorem 5.3 (Strassman). *Neka je $f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k x^k \in \mathcal{O}$ red potencija različit od 0. Neka je k_0 indeks takav da vrijedi*

$$|a_k|_p \leq |a_{k_0}|_p \text{ za sve } k \leq k_0, |a_k|_p < |a_{k_0}|_p \text{ za sve } k > k_0.$$

Tada $f(x)$ ima najviše k_0 nultočaka u $\mathbb{Z}_p$.

6. STRASSMANOV TEOREM I DIOFANTSKE JEDNADŽBE

Primjenu p -adske analize na diofantske jednadžbe ćemo ilustrirati na sljedećem primjeru.

Primjer. (Ostrava 2015.) Odredite sve parove prirodnih brojeva (m, t) koji zadovoljavaju jednadžbu

$$5^t = 6m^2 + 1.$$

Promatrajući jednadžbu modulo 3, vidimo da t mora biti paran, npr. $t = 2n$. Jednadžbu možemo faktorizirati na sljedeći način:

$$\begin{aligned} 5^{2n} &= (1 - m\sqrt{-6})(1 + m\sqrt{-6}) \\ (1 - 2\sqrt{-6})^n (1 + 2\sqrt{-6})^n &= (1 - m\sqrt{-6})(1 + m\sqrt{-6}). \end{aligned}$$

Ovo sad možemo interpretirati kad jednadžbu u $\mathbb{Z}[\sqrt{-6}]$ pa koristeći teoriju djeljivosti tog prstena zaključujemo

$$(6.1) \quad 1 - m\sqrt{-6} = \pm(1 \pm 2\sqrt{-6})^n.$$

Malo detaljnije (ako niste upoznati s osnovama algebarske teorije brojeva ovaj odjeljak možete preskočiti), $\mathbb{Z}[\sqrt{-6}]$ nije prsten jedinstvene faktorizacije (njegov broj klasa je 2), pa gornja tvrdnja ne slijedi direktno iz činjenice da su brojevi $1 - m\sqrt{-6}$ i $1 + m\sqrt{-6}$ relativno prosti nego je još potrebno primjetiti da ideal (5) ima dva prosta faktora (to su $(5, 2 + \sqrt{-6})$ i $(5, 3 + \sqrt{-6})$, gdje (a, b) označava ideal generiran sa $a, b \in \mathbb{Z}[\sqrt{-6}]$) i da 5 ne dijeli brojeve $1 - m\sqrt{-6}$ i $1 + m\sqrt{-6}$. Tvrdnja onda slijedi iz jedinstvene faktorizacije ideala u $\mathbb{Z}[\sqrt{-6}]$.

Nakon uspoređivanja odgovarajućih koeficijenata u (6.1) dobivamo

$$\sum_{k=0}^{\lfloor \frac{n}{2} \rfloor} \binom{n}{2k} (\pm 2\sqrt{-6})^{2k} = \pm 1, \text{ odnosno}$$

$$\sum_{k=0}^{\infty} \binom{n}{2k} (-24)^k = \pm 1.$$

Primjetimo da funkciju

$$f(n) = \sum_{k=0}^{\infty} \binom{n}{2k} (-24)^k,$$

možemo proširiti sa prirodnih brojeva na $\mathbb{Z}_2$. Naime, lako se provjeri da je za sve $n \in \mathbb{Z}_2$, $\binom{n}{2k} := \frac{n(n-1)\cdots(n-2k+1)}{(2k)!} \in \mathbb{Z}_2$, pa red $f(n)$ konvergira za svaki $n \in \mathbb{Z}_2$ (opći član reda teži u 0).

Poznata je činjenica da je $\text{ord}_2(2k)! = \lfloor \frac{2k}{2} \rfloor + \lfloor \frac{2k}{4} \rfloor + \cdots < \frac{2k}{2} + \frac{2k}{4} + \cdots = 2k$ iz čega slijedi da je $\text{ord}_2 \frac{(-24)^k}{(2k)!} > 3k - 2k = k$.

Koristeći Propoziciju 5.2 i prethodnu činjenicu funkciju $f(n)$ možemo zapisati pomoću konvergentnog reda potencija u n , tj. kao

$$f(n) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k n^k,$$

gdje je $a_k \in \mathbb{Z}_2$ za svaki k .

Zanimaju na 2-adske multočke reda $f(n) \pm 1$. Gornju ogradu za njihov broj ćemo dobiti preko Strassmanovog teorema.

Prema gornjoj analizi

$$f(n) \equiv 1 + \binom{n}{2} (-24) \pmod{2^3},$$

pa vrijedi $f(n) \equiv -12n^2 + 12n + 1 \pmod{2^3}$. Sad imamo dva slučaja. Ako za $n_0 \in \mathbb{N}_0$ vrijedi $f(n_0) = -1$, iz Strassmanovog teorema primijenjenog na $f(n) + 1 \equiv 2 - 12n^2 + 12n \pmod{2^3}$ slijedi da to nije moguće. Ako je $f(n_0) = 1$, onda primjenom Strassmanovog teorema na $f(n) - 1 \equiv 12n - 12n^2 \pmod{2^3}$ dobivamo da postoje najviše dva takva rješenja. Lako se provjeri da su $n_0 = 0$ i $n_0 = 1$ rješenja dane jednadžbe iz čega slijedi da su $(0, 0)$, $(2, 2)$ i $(-2, 2)$ jedina cjelobrojna rješenja polazne jednadžbe.

7. SKOLEM-MAHLER-LECHOV TEOREM

Kažemo da je niz cijelih brojeva $x_0, x_1, x_2, \dots$ cjelobrojan linearno rekurzivan niz reda d ako zadovoljava rekurzivnu relaciju

$$(7.1) \quad x_n = a_1 x_{n-1} + a_2 x_{n-2} + \dots + a_d x_{n-d},$$

za neki prirodan broj d , gdje su $a_1, \dots, a_d$ cjelobrojni koeficijenti i $a_d \neq 0$. Najpoznatiji primjer su Fibonaccijevi brojevi: $0, 1, 1, 2, 3, \dots$ dani formulom

$$x_n = x_{n-1} + x_{n-2}, \quad x_0 = 0, x_1 = 1.$$

Pitanje. Što se može reći o indeksima onih elemenata niza koji su jednaki nuli?

Sljedeći teorem daje odgovor na to pitanje. Zanimljivo je da svi poznati dokazi ovog teorema koriste p -adske brojeve.

Teorem 7.1 (Skolem-Mahler-Lech). *Neka je $(x_n)_n$ cjelobrojan linerno rekurzivan niz (čiji je barem jedan element različit od nule). Označimo sa*

$$S = \{n : n \in \mathbb{N}_0, x_n = 0\}$$

skup indeksa nul-elemenata niza. Tada je S unija konačnog skupa i konačnog broja aritmetičkih nizova.

Proof. Pretpostavimo da niz $(x_n)_n$ zadovoljava (7.1), gdje je $a_d \neq 0$. Tada postoji invertibilna, $d \times d$ matrica A sa cjelobrojnim koeficijentima i cjelobrojni d -dimenzionalni vektori v i w , takvi da vrijedi

$$x_n = \langle A^n v, w \rangle,$$

gdje je $\langle \cdot, \cdot \rangle$ standardan skalarni produkt. Npr. u slučaju Fibonaccijevih brojeva F_n , $A = \begin{pmatrix} 1 & 1 \\ 1 & 0 \end{pmatrix}$, $v = (1, 0)^T$ i $w = (0, 1)^T$. (Vrijedi da je $A(F_n, F_{n-1}) = (F_{n+1}, F_n)$.) Općenito, konstrukcija je slična: A se konstruira tako da vrijedi $A(x_n, x_{n-1}, \dots, x_{n-d+1}) = (x_{n+1}, x_n, \dots, x_{n-d+2})$ (u prvom retku matrice A nalaze se koeficijenti $a_1, \dots, a_d$, ispod glavne dijagonale su jedinici, a sve ostalo su nule), $v = (x_{d-1}, \dots, x_0)$ i $w = (0, 0, \dots, 1)$. Odaberimo prost broj $p > 2$ koji ne dijeli $\det A$. Tada je A invertibilna modulo p i postoji prirodan broj m takav da je $A^m \equiv I \pmod{p}$ (jer je A element grupe $\text{GL}_d(\mathbb{Z}/p\mathbb{Z})$ pa vrijedi $A^{\#\text{GL}_d(\mathbb{Z}/p\mathbb{Z})} \equiv I \pmod{p}$ ili egzistenciju broja m možemo dobiti preko Dirichletovog principa).

Tvrđnja. Neka je $r \in \{0, 1, \dots, m-1\}$. Skup $S(r) = \{n \in \mathbb{N} : x_{mn+r} = 0\}$ je konačan ili jednak $\mathbb{N}$.

Ova tvrdnja očito implicira Skolem-Mahler-Lechov teorem.

Pretpostavimo da je skup $S(r)$ beskonačan za neki r , tj.

$$\langle A^{mn} A^r v, w \rangle = 0$$

za beskonačno mnogo n -ova. Po definiciji m -a, znamo $A^m = I + pB$ gdje je B matrica sa cjelobrojnim koeficijentima. Za $n \in \mathbb{Z}$ definirajmo funkciju P formulom

$$P(n) = \langle (1 + pB)^n A^r v, w \rangle.$$

Dakle, vrijedi $P(n) = 0$ za beskonačno mnogo $n \in \mathbb{N}$. Pokažimo da se funkcija $P : \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z}$ može proširiti do (reda potencija) $P : \mathbb{Z}_p \rightarrow \mathbb{Z}_p$. Prema binomnom teoremu $(1 + pB)^n = \sum_{k=0}^{\infty} \binom{n}{k} p^k B^k$ pa vrijedi

$$P(n) = \sum_{k=0}^{\infty} \binom{n}{k} p^k \langle B^k A^r v, w \rangle.$$

Ovaj red konvergira za svaki $n \in \mathbb{Z}_p$ (jer opći član niza teži u nulu). Prema Propoziciji 5.2 možemo ga zapisati kao red potencija u n (jer je $\binom{n}{k} = \frac{n(n-1)\dots(n-k+1)}{k!}$ polinom u n s koeficijentima in $\mathbb{Q}_p$)

$$P(n) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k n^k,$$

gdje je $a_k \in \mathbb{Z}_p$, za svaki $k \geq 0$ (ovdje koristimo pretpostavku da je $p > 2$). Po pretpostavci $P(n)$ ima beskonačno mnogo nultočaka, pa prema Strassmanovom teoremu mora biti jednak nuli. Specijalno, $P(n) = 0$ za svaki $n \in \mathbb{N}$, pa tvrdnja slijedi. $\square$

8. ZADACI

Zadatak 1 (1 bod)

Odredite p -adske razvoje brojeva $-1 \in \mathbb{Z}_p$ i $\frac{1}{10} \in \mathbb{Q}_{11}$.

Zadatak 2 (2 boda)

Neka je $\alpha = \sum_{k=k_0}^{\infty} b_k p^k \in \mathbb{Q}_p$, gdje je $k_0 \in \mathbb{Z}$ i $b_k \in \{0, \dots, p-1\}$ za svaki $k \geq k_0$. Ako je niz (b_k) periodičan u smislu da postoje $d \in \mathbb{N}$ i $m \in \mathbb{Z}$ takvi da je $b_{k+d} = b_k$ za svaki $k \geq m$, dokažite da je $\alpha \in \mathbb{Q}$. Vrijedi li obrat?

Zadatak 3 (2 boda) (p -adska verzija Newtonove metode)

Neka je $f = a_n x^n + \dots + a_0 \in \mathbb{Z}_p[x]$. Derivacija od f je $f' = n a_n x^{n-1} + \dots + a_1$.

- Neka su $a, x \in \mathbb{Z}_p$ i takvi da je $x \equiv 0 \pmod{p^m}$ za neki $m \in \mathbb{N}$. Dokažite da je $f(a+x) \equiv f(a) \pmod{p^m}$ i $f(a+x) \equiv f(a) + f'(a)x \pmod{p^{2m}}$. (Hint: $f(a+x) \in \mathbb{Z}_p[x]$.)
- Neka je $x_0 \in \mathbb{Z}$ takav da je $f(x_0) \equiv 0 \pmod{p}$ i $f'(x_0) \not\equiv 0 \pmod{p}$. Definirajte niz $(x_n)_{n=0}^{\infty}$ rekursivno formulom

$$x_{n+1} := x_n - \frac{f(x_n)}{f'(x_n)} \text{ za } n \geq 0.$$

Dokažite da je $x_n \in \mathbb{Z}_p$, $f(x_n) \equiv 0 \pmod{p^{2^n}}$ i $f'(x_n) \not\equiv 0 \pmod{p}$ za svaki $n \geq 0$.

- Dokažite da niz (x_n) konvergira nultočki od f u $\mathbb{Z}_p$.
- Dokažite da f ima točno jednu nultočku $\xi \in \mathbb{Z}_p$ takvu da je $\xi \equiv x_0 \pmod{p}$.
- Koristeći prethodne tvrdnje odredite $\sqrt{-7}$ u $\mathbb{Q}_2$ na pet "decimala".

Zadatak 4 (1 bod) Je li $\mathbb{Z}_p$ prebrojiv?

Zadatak 5 (2 boda)

U ovom zadatku treba pokazati da se jedinični kvadrat ne može podijeliti na neparan broj trokuta jednake površine.

Neka je kvadrat podijeljen na n trokuta jednake površine. Označimo sa $|\cdot|$ proširenje od $|\cdot|_p$ na $\mathbb{R}$. To znači da se $|\cdot|$ podudara sa $|\cdot|_p$ na $\mathbb{Q}$ i da zadovoljava uobičajene aksiome ne-arhimedske apsolute vrijednosti (kao i $|\cdot|_p$).

- Obojite vrhove tih trokuta u tri boje, plavu, crvenu i zelenu, na sljedeći način:

$$\begin{aligned} P &= \{(x, y) : |x| < 1, |y| < 1\} \\ C &= \{(x, y) : |x| \geq 1, |x| \geq |y|\} \\ Z &= \{(x, y) : |y| \geq 1, |y| > |x|\}. \end{aligned}$$

Koristeći Spernerovu lemu dokažite da postoji trokut kojemu su svi vrhovi različitih boja.

- Dokažite da je za površinu $P = 1/n$ tog trokuta vrijedi

$$|P| > 1,$$

odnosno da je n paran.

Zadatak 6 (2 boda)

- Dokažite da za prirodne brojeve x i y te cijeli broj $n \geq 0$ vrijedi

$$\binom{x+y}{n} = \sum_{k=0}^n \binom{x}{n-k} \binom{y}{k}.$$

- Dokažite istu formulu za $x, y \in \mathbb{Z}_p$.
- Neka je $\beta \in \mathbb{Z}_p$ takav da je $|\beta|_p \leq p^{-1}$ i neka su $x, y \in \mathbb{Z}_p$. Dokažite da je $(1+\beta)^{x+y} = (1+\beta)^x (1+\beta)^y$.

Zadatak 7 (2 boda)

- Neka je $f(x) \in \mathbb{Z}[x]$ polinom. Dokažite da je niz $(f(n))_{n \in \mathbb{N}}$ linearno rekursivan.
- Dokažite da je suma ili produkt linearno rekursivnih nizova linearno rekursivan niz (nizove zbrajamo, odnosno množimo član po član).

Zadatak 8 (3 boda) Neka je $(v_n)_{n \in \mathbb{N}_0}$ niz zadan rekurzivnom formulom

$$v_{n+2} = v_{n+1} - 2v_n, \quad v_0 = 2, v_1 = 1.$$

- Za $m \in \mathbb{Z}$, neka je $S(m) = \{n \in \mathbb{N}_0 : v_n = m\}$. Nađite konstantu $C \in \mathbb{N}$, takvu da je $\#S(m) \leq C$ za svaki $m \in \mathbb{Z}$.
- Neka je $a = \frac{1+i\sqrt{7}}{2}$. Za $n \in \mathbb{N}$, definiramo $u_n = \Re(a^n)$. Dokažite da je $\lim_n |u_n| = +\infty$.
- Istražite detaljnije koliko se puta cijeli broj m može pojaviti u nizu $(v_n)_n$. Napišite program koji će za dani m koristeći Strassmanovu metodu izračunati “optimalnu” gornju ogradu za $\#S(m)$. Možete li naslutiti općenito čemu je ta gornja ograda jednaka? Možete li dokazati tu slutnju? (Za programiranje možete koristiti besplatan matematički software Sage.)

Zadatak 9 (1 bod) Neka je $(a_n)_{n \in \mathbb{N}_0}$ linearan rekurzivan niz drugog reda. Dokažite da ako se nula pojavljuje dva puta u nizu $(a_n)_n$ da se onda pojavljuje beskonačno mnogo puta.